

امام رضا (ع) با جریان انحرافی زمان خود چه کردند؟

زمانه امام رضا علیه‌السلام، روزهای اوج‌گیری گروه‌ها، فرقه‌ها و جریان‌های ریز و درشت بود. فرقه‌ها و جریان‌هایی که به سادگی ساخته می‌شدند، هوادارانی می‌یافتند و پس از چندی افول می‌کردند. واقفه، غلات، مفوضه، مجبره، معتزله، زیدیه، متصوفه و خوارج، از مهمترین فرقه‌های عصر امام رضا علیه‌السلام بودند.

زمانه امام رضا علیه‌السلام، روزهای اوج‌گیری گروه‌ها، فرقه‌ها و جریان‌های ریز و درشت بود. فرقه‌ها و جریان‌هایی که به سادگی ساخته می‌شدند، هوادارانی می‌یافتند و پس از چندی افول می‌کردند. واقفه، غلات، مفوضه، مجبره، معتزله، زیدیه، متصوفه و خوارج، از مهمترین فرقه‌های عصر امام رضا علیه‌السلام بودند.

مجله مهر- حسن اجرایی: مواجهه امام رضا علیه‌السلام با فرقه‌های منحرف گرچه در ادامه برخوردهای امام باقر و امام صادق علیهما‌السلام با این گروه‌ها بود و اصلی‌ترین محور آن بر روشنگری و تلاش‌های علمی و فرهنگی بنا شد، اما به روشنی تفاوت‌هایی با امامان دیگر داشت؛ چرا که فرقه‌های مختلف با روش‌ها و رویکردهای گوناگون مشغول به فعالیت بودند. امام هشتم شیعیان با گروه‌ها و فرقه‌های مختلف، برخوردهای متفاوتی داشتند؛ چنان‌که گفتگو و مناظره،

پرورش نخبگان علمی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، ارتباط با خواص و حل شبهات آنان، اعلام افراد مورد تایید خود و «اصل تحریم»، در موارد مختلف به کار گرفته می‌شد. **گسترش فرهنگ اسلامی، در کنار توسعه فرقه‌ها در همان حال که قرن چهارم هجری بهترین دوران برای گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی و ادامه نهضت ترجمه بود و حتی به «عصر طلایی» شهرت یافت، اما همین دوران یکی از بازترین فضاها برای فعالیت جدی فرقه‌های ساختگی بود.** تاثیرگذاری این گروه‌ها به حدی بود که حتی خواص جامعه اسلامی هم از لغزش در امان نماندند. عباسیان برای آنکه علویان و مخصوصاً ائمه معصومین را زیر سوال ببرند، شبهاتی مطرح می‌کردند و همین مسئله از اولین دلایل مناسب بودن فضا برای جریان‌های منحرف و ساختگی بود. نهضت ترجمه که از زمان منصور دوانیقی خلیفه ستمگر عباسی به راه افتاده بود و با تأسیس «بیت‌الحکمه» رسمیت یافته بود، یکی دیگر از عوامل راهیابی آرا و اندیشه‌های غیردینی به ساحت مقدس اسلام می‌شد. همین شرایط، راه را برای برداشتهای نادرست از دین و تفاسیر ناصحیح از آیات قرآن کریم باز کرد. **اصلی‌ترین منحرفان اعتقادی؛ واقفیان** فرقه واقفیه اصلی‌ترین گروه انحرافی در زمان امام رضا علیه‌السلام بود که شهادت امام کاظم علیه‌السلام را نپذیرفتند و بنابراین منکر امامت امام رضا علیه‌السلام نیز شدند. بسیاری از واقفیان از جمله بزنطی پس از تلاش‌های علمی امام رضا علیه‌السلام دست از عقیده‌های انحرافی خود برداشتند. علی بن حمزه بطائنی، زیاد بن مروان قندی و عثمان بن عیسی راوسی از رهبران واقفه بودند. زیدیه که معتقد به امامت زید شهید فرزند امام سجاد بودند و امام زین‌العابدین را هم تنها پیشوای علم و معرفت می‌دانستند، در زمان امام رضا علیه‌السلام همچنان فعال بودند. غلات نیز که ریشه در مسیحیت دارد و با الگوگیری از ایده «مسیح پسر خدا»، امام علی علیه‌السلام را به مرتبه خدایی می‌رساندند. این گروه که ساخته عبدالله بن سبا بود، سرانجام در زمان امام رضا علیه‌السلام اقتدار خود را از دست داد و به تدریج از جامعه اسلامی ناپدید شد. غالبان با رساندن ائمه به مرتبه خدایی و ادعای حلول جوهر نورانی الهی در ائمه و پیروان ائمه، ضربه‌های محکمی بر جریان اصیل تشیع وارد کردند و چهره‌های وارونه و زشت از شیعیان را در جهان اسلام به نمایش گذاشتند. **مناظره و گفتگو؛ حتی با خوارج** مناظره و گفتگو، اولین و مهمترین نوع مواجهه امام رضا علیه‌السلام با فرقه‌های مختلف بود؛ چنان‌که با دو گروه معتزله و اهل حدیث که بیشترین قدرت‌نمایی نظری و فکری را در جامعه اسلامی به راه انداخته بودند، به مناظره پرداختند. سلیمان مروزی و یحیی بن ضحاک سمرقندی از معتزلیانی بودند که امام رضا علیه‌السلام در برابر آنها قرار گرفت. امام رضا علیه‌السلام حتی با خوارج زمان خویش نیز به گفتگو می‌پرداخت؛ پس از آنکه امام رضا ولیعهدی مامون را پذیرفت، یکی از خوارج نزد امام آمد و گفت «شما که فرزند پیامبرید، چگونه به خود اجازه می‌دهید با این کافران همکاری کنید؟» امام هشتم به آیات قرآن استناد کرد و حضرت یوسف را مثال زند که ولایتعهدی عزیز مصر را بر عهده گرفت. آن‌چنان که علامه مجلسی و عیاشی در کتاب‌های خود نوشته‌اند، این مرد پس از توضیحات امام رضا علیه‌السلام پیرو ایشان شد و از خوارج فاصله گرفت. **پرورش نخبگان علمی، فرهنگی و سیاسی** علاوه بر مواجهه مستقیم با فرقه‌های انحرافی، امام رضا علیه‌السلام به پرورش نخبگان و افراد مورد اعتمادی در علوم مختلف پرداختند. یونس بن عبدالرحمن یکی از این چهره‌های ارزشمند است که در دین‌شناسی سرآمد بود؛ چنانکه امام رضا وکلای خود را به گرفتن علوم دین از او امر می‌کردند. یونس بن عبدالرحمن همچنین یکی از اصحاب هفت نفره اجماع است که از اعتبار بالایی در فقه شیعه برخوردارند. حسین بن سعید اهوازی نیز یکی دیگر از شاگردان امام رضاست که شخصیت بارز علمی او مورد تأیید بسیاری از تاریخ‌نگاران و محدثان قرار گرفته است. در کنار اقدامات علمی، امام رضا علیه‌السلام با تربیت چهره‌های فرهنگی برای مناظره و مباحثه با چهره‌های فرقه‌های انحرافی، راه را برای روشن شدن مبانی پوشالی آنها فراهم کردند. یکی از اینگونه شاگردان امام رضا علیه‌السلام، فضل بن شاذان بود که با فرقه‌هایی مختلف از جمله ثنویه، حشویه، قرامطه و کرامیه به مناظره پرداخت و همچنین تالیفاتی هم از او در دست است که به ۱۸۰ اثر می‌رسد. زکریا بن آدم نیز از دیگر نخبگان فرهنگی است که در مکتب امام رضا علیه‌السلام پرورش یافت و شیخ حر عاملی او را یکی از عوامل اصلی از بین رفتن فرقه واقفه دانسته است. برخی از شیعیان امام رضا علیه‌السلام نیز با زیرکی و استفاده از روابط سیاسی خود، مقامات ارشد حکومت وقت بودند و مانع از سخت گرفتن دولت بر شیعیان می‌شدند. محمد بن اسماعیل بن بزیع که در عین حال محدث، و از اصحاب امام رضا علیه‌السلام بود، وزارت دولت عباسیان را به عهده داشت اما رابطه خود با امام شیعیان را حفظ کرد. **معرفی سران حق و باطل به مردما** هتمام امام رضا علیه‌السلام به ترویج آرا و اندیشه‌های اعتقادی یکی دیگر از تلاش‌های ایشان برای تقویت مذهب شیعه و مبارزه با فرقه‌های انحرافی است؛ با نگاهی گذرا به کتاب «عیون اخبار الرضا» تالیف شیخ صدوق، می‌توان احادیث مختلف و فراوانی درباره جزئیات اعتقادی در موضوعات مختلف مشاهده کرد که نشانگر اهمیت مباحث اعتقادی از منظر امام هشتم شیعیان است. امام رضا علیه‌السلام با معرفی دانشمندان و محدثانی همچون یونس بن عبدالرحمن، زکریا بن آدم و صفوان بن یحیی به مردم، از افتادن آنها به دام اندیشه‌های انحرافی جلوگیری کرد. امام (ع) همچنین به این عالمان دینی تأکید می‌کردند که در میان بستگان خویش بمانند و به هدایت آنها بپردازند «حتی اگر بستگان آنها از سفها باشند». این توصیه مهم و ارزشمند، اوج تلاش امام رضا علیه‌السلام در راه حفاظت از عقاید تشیع را نشان می‌دهد. علاوه بر معرفی محدثان و عالمان دینی به مردم، امام رضا سردمداران و عاملان جریان‌های انحرافی را نیز معرفی کردند و در سخنانی کوتاه، انحرافات آنان را بیان می‌نمودند. علی بن ابی حمزه بطائنی و محمد بن فرات برخی از این رهبران فرقه‌های انحرافی هستند که حتی در برخی موارد مورد لعن امام رضا علیه‌السلام نیز قرار گرفتند.